

Foto: Anadeja Smrčkar

Diana Pungersič z

Dušanom
Šarotarjem

Pungersič: Od vašega prvenca *Potapljanje na dah* sta minili skoraj dve desetletji, vendar bi vas vseeno rada povabila na začetek vaše literarne poti. Kdaj vas je literatura prvič poklicala in kako je potekal vaš vstop na literarno prizorišče?

Šarotar: Moji najzgodnejši spomini na literaturo, knjigice so zelo tanki. Pravzaprav se sploh ne spomnim otroške literature in prvih doživetij. Še najbolj živ je spomin na pravljíčne urice, ki sem jih obiskoval v soboškem gradu sredi parka, kjer je domovala stara knjižnica. Otroci smo sedeli med naloženimi knjižnimi policami pod obokanimi stropovi in kot začarani zrlí v pravljíčarko, ki nam je brala ali pripovedovala zgodbe; v tem je bilo in je ostalo nekaj iniciacijskega in inspirativnega, kar lahko podoživim še danes. Mirne duše pa lahko rečem, da sem zelo pozno uvidel, da imam poklicanost za literaturo. Morda se je prvi pravi stik s čarovnijo pisanja zgodil šele v srednji šoli, ko sem, verjetno tako kot vsak najstnik, napisal prvo pesmico, mislim, da o pticah. Seveda sem to skrival in je bila to moja povsem intimna, mala skrivnost. Resnejše zblíževanje z literaturo je prišlo šele, ko sem prišel študirat v Ljubljano. Verjetno sem izbral študij sociologije in filozofije tudi zato, ker sem bil navezan na zame težke in nerazumljive knjige, predvsem filozofske. Prva globoka bralska doživetja v mojem še živem spominu pa so bili srbohrvaški prevodi Platonovega

Foto: Jože Suhadolnik

Simpozija, Nietzschejevega *Zaratustra* in predvsem Dostojevskega, torej pretežke in skrivnostne knjige, ki so podtalno krožile med prijatelji. Brali smo jih, ker smo s tem želeli potrditi pripadnost mladostniški družčini, v kateri smo se navdušeno postavljali s filozofiranjem, pogosto za širokim omizjem v Diani ali pri Zvezdi, poleti pa na mestnem kopališču in na piknikih v Fazaneriji. Takrat se mi je zdelo, da bi nekaj takega, kot je filozofija, hotel početi vse življenje. Med študijem sem se pozneje spoznal tudi z literarno živahno družčino, z Mitjem Čandrom, Alešem Štegram, Vidom Sagadinom, Alešem Čarom, Primožem Zevnikom, Markom Hercogom in z drugimi, s katerimi smo sodelovali pri reviji *Tribuna*, potem pa smo skupaj presedlali na knjižno zbirko *Beletrina*, kjer sta se nam pridružili še

oblikovalka Špela Trobec in lektorica Tina Verovnik. Takrat se je začel intenzivni stik z branjem in podoživljanjem literature in potem šele v poznih tridesetih, skoraj v Kristusovih letih, ko so se prijatelji že dolgo ponašali s svojimi knjigami, sem se pisanja leposlovja lotil tudi sam. Prvi iniciacijski tekst z naslovom *Ognjena vetrnica* ni bil nikoli objavljen in je zdaj tudi že izgubljen. A če govorim tudi o prvem stiku z založniškim svetom, lahko obudim spomin na pesnika, prijatelja Milana Vincetiča, ki je pred kratkim iznenada umrl, bil je namreč moj prvi poklicni bralec, takrat urednik na prav tako rajnki Pomurski založbi. Rokopis sem mu ponudil v objavo in on ga je seveda tudi vehementno zavrnil ter tako rešil mojo čast, kar sem kmalu uvidel tudi sam. To je bil vstop, kot ga pisatelj mora doživeti, s prvimi razočaranji, z jezo, žalostjo. Ali odnehaš ali pa trmasto vztrajaš. Drugi daljši tekst, ki sem ga napisal, je bil že tudi moj prvenec *Potapljanje na dah*.

Pungeršič: Se pesnik rodi ali se ga lahko tudi naredi?

Šarotar: Pesnik se rodi. Preprosta primerjava – drevo vznikne iz zemlje in počasi zraste, potem pa ga lahko oblikuješ, obrezuješ, gojiš, spodbujaš, lahko pa ga tudi zanemariš, posekaš. Verjamem, da je ogromno pesniških duš kot takih, to prepoznaš v človeku, da mu je bil podarjen talent, pa mogoče nikoli ničesar ne napišejo, ampak takšen človek ima kljub temu poseben odnos do življenja. Na svetu lahko prebivaš na pesniški način, tudi ko ne pišeš pesmi. Pravzaprav je moja prva knjiga *Potapljanje na dah* nekakšen poklon, posvetilo in spomin na srečevanja z ljudmi, ki živijo na pesniški način, pa ne pišejo. Zelo preprosto življenje v otoški vasi, ribiči s svojimi skrivnostmi v zamolkem zimskem času, zunaj sezone, daleč od sodobne popularne kulture, a z iskrico v očeh, če tudi z neko grobstjo, močjo, kljubovanjem. In potem v ta na videz harmonični, prvinski in arheptipski svet vstopi tujec ... Neplavalec, ki se še danes uči potapljanja na dah.

Pungeršič: Za vaše pisanje je po eni strani ključen prostor, njegova atmosfera, in po drugi stik z ljudmi. Če potegneva lok vse do vaše zadnje knjige, *Panorama*, ki je v marsičem prelomno delo, vendarle pa v temelju ostaja prepoznavno vaša. Tudi v njej namreč prisluškujete človeškim dušam, ne le umrlih, temveč dušam živih. (Še) vedno gre za dialog ...

Šarotar: Odraščanje, zorenje avtorja ne pomeni le, da vedno boljše piše, ampak da tudi bolje spozna ne le samega sebe, ampak tudi svoj stavek. Zorenje je pravzaprav to, da najdeš ne le pomen za življenje v zgodbah,

ampak da najdeš v tem tudi smisel. In če ima kakšen smisel literatura, v prvi vrsti za avtorja, je to, da spozna, zakaj sploh piše. In res, ta stavek se od prve do zadnje knjige pri meni ni veliko spremenil, je zelo podoben ali celo isti. Včasih preberem kakšen stavek iz katere od svojih knjig in se v njem znova prepoznam. To se mi zdi bistveno. V avtopoetskem tekstu, deseti knjigi, *Ne morje ne zemlja*, je šlo za neko premišljevanje, kako pišem, zakaj ima literatura pomen zame ali za družbo na splošno, kakšen je status književnosti v sodobnem svetu. Skozi ponovno prebiranje knjig, ki sem jih napisal, in seveda avtorjev, ki jih cenim in ki so me tudi vzpostavili kot avtorja, skozi dialog z živimi in mrtvimi, sem pravzaprav šele ugotovil smisel – zakaj. Ker iščem dušo. Šele v deseti knjigi sem zmogel ubesediti, kaj pomeni literatura, zakaj je književnost drugačna od vseh drugih načinov pisanja; tako od publicističnega, znanstvenega, poljudnoznanstvenega. Gre za to, kako prepoznamo pesem. Imeti mora dušo. Pesem je lahko preprosta, vsakdanja, lahko je le stavek, a če je izrečen na pesniški način, ima v sebi dušo. Pesem mora najti način, da lahko izrazi človeško dušo. Lahko bi rekli, da se z vprašanjem duše ukvarjajo tudi religija, medicina, antropologija, nevroznanost in filozofija, a vendar, edino poezija, umetnost nasploh, jo lahko tudi izrazi, ne samo opisuje. Kako? Zakaj? Pesnik ne more povedati, na kakšen način se skriva duša/anima v tekstu, še natančneje rečeno, pesnik se ne sprašuje, kaj je duša, marveč kako je biti duša. Poetičen tekst mora biti napisan z občutkom, torej z drugačnim jezikom kot vse drugo pisanje. Materialni svet, ki je dostopen znanosti in filozofiji, je sestavljen iz štirih elementov, kot so rekli že stari Grki, iz zemlje, vode, ognja in zraka. In vse, kar je sestavljeno iz teh štirih elementov, je lahko podvrženo neki razumni, znanstveni, cerebralni raziskavi. V književnosti, poeziji še posebej, je treba pridati še peti element, to je jezik, ki pa je izrekan na način ljubezni. Edino literatura, umetnost, lahko govori na način ljubezni. Če pa je nekaj napisano na način ljubezni, je to izraz duše človeka. Da bi zazvenel jezik, moraš imeti navdih, biti navdahnjen, inspiriran; navdih je nagovor. Jaz ne nagovarjam, preizprašujem sveta, tako kot znanstvenik ali filozof, ampak svet, jezik nagovarja mene. Šele ko sem nagovorjen, lahko odgovorim tako, da se vprašam po smislu – in to na pesniški način. Tretja komponenta, brez katere ne morem pisati na način literature, pa je seveda spomin. Brez spomina je nemogoče vstopiti, se potopiti v notranji svet. To niso samo tiste vsebine, ki sem jih doživel, kar sem slišal, videl ali prebral tukaj in zdaj. Govorim tudi o tistem, kar mi je bilo posredovano, seveda na pesniški način, literatura vedno zajema iz jezika, ki je globlji, onkraj pesnikovega časa, iz rodbinskega drevesa, dlje od svojih prednikov,

vse do izročila mrtvih. In še bolj radikalno, s pesmijo se vedno vračaš k izviru, pravzaprav k začetku jezika. Do tistega trenutka, ko se jezik izvije iz tišine. Tudi jezik skriva v nekem nedefiniranem prostoru in času svoj začetek, vznik iz nič, iz tišine. Pesnik s svojim verzom, z vsakim svojim prvim verzom na novo ustvari jezik. Se dotakne tiste najbolj oddaljene točke v prazgodovini oziroma še pred zgodovino. Meni ljub pesnik Edmond Jabès, ki mi ga je odkril Boris A. Novak, pravi, da je jezik oziroma knjiga sto tisoč let starejša od veselja.

Pungeršič: Kot Prekmurec imate najbrž do jezika poseben odnos. Pišete v knjižni slovenščini, ki ste jo sicer razvili do najvišjih slogovnih leg, v bistvu pa ste se morali odpovedati materinščini?

Šarotar: Na neki način tudi. Vendar ostala je govorica, česar ne morem niti nočem skriti.

Pungeršič: Greste torej dlje, v prapočelo jezika?

Šarotar: Veliko pesnikov reče, da ne morejo pisati, dokler nimajo prvega stavka. To ni samo metafora. Verjamem, da si res nobene zgodbe ne moreš izmisliti. Teksta se ne da izsiliti ali ga skonstruirati. Književnost ni konstrukcija. To se mi zdi bistveno. Vsi drugi žanri so lahko miselna konstrukcija, književnost pa ni. Zgodba mora biti avtentična in napisana v edinem možnem jeziku. In tega jezika si književnik, pesnik ne izmisli, ker ga jezik nagovori. Če te nekaj ne nagovori, je nemogoče pisati. Mogoče smo pri tem bliže ideji o preseljevanju duš, kot bi si upali ali smeli priznati. Namreč, dokler mi nekaj iz tišine ne začne pripovedovati, sprva zelo nedefinirano, megleno, kot neki ritem, še bolje, pojavi se kot postava, ki je brez imena in brez obraza; dokler mi glas ne pride v neko nevarno bližino, da me nagovori, do takrat ne morem pisati. Ko v tistem glasu prepoznam, kaj mi hoče povedati, se pisanje samo odpre.

Pungeršič: Vaši liki pogosto ostajajo silhuete, obrisi, ne klešete jih v podrobnosti, vendar so tako živi, prepričljivi in tudi skrivnostni ... Zaumni.

Šarotar: Skrivnost vedno ostaja v književnosti in nikoli ne more biti izrečena do konca. Pisanje je vedno neko zaumno početje, čuječnost, posebna pozornost, intencionalnost do nečesa, kar je pravzaprav nevidno in neizrekljivo.

Pungeršič: Pa se lahko postavite v situacijo, ko veste, da bi se tak zaumni nagovor lahko lažje zgodil?

Šarotar: Saj pesnik ves čas nastavlja tišini svoje notranje oko in uho, ampak nagovorjen si, ko najmanj pričakuješ. Pride kot navdih. Sčasoma verjameš, da se lahko izmojstriš, da boš lahko vstopal kadar koli ali kjer koli, moja izkušnja pa je, da po dvajsetih letih pisanja še zdaj ne vem, kako se to zgodi in kako se k temu pristopa. In še zdaj ne znam streči temu občutku, da bi ga lahko sam izzival oziroma izsilil. Biti moraš tih, zbran, pozoren.

Pungeršič: A to je še vedno le začetek ...

Šarotar: Seveda, potem se začne dolgotrajno delo, tega se priučiš z izkušnjami in branjem, s pogovorom s knjigami, z notranjim dialogom, ki poteka ves čas. A ko pride faza intenzivnega pisanja, je to samo potrpežljivo sedenje in pozorno delo.

Pungeršič: O svojem pisanju ves čas govorite kot o poeziji, čeprav ste, formalno gledano, predvsem prozaist. Celo debitirali ste z romanom, pogosto je obratno, da avtorji začnejo s poezijo, nato pa preidejo k proznim oblikam. So pri vas te žanrske pregrade padle že takrat?

Šarotar: Vse moje knjige, naj bodo prozne, kratkoprozne, pesniške ali esejistične, dojemam kot pesem. Tudi pri *Panorami*, ko je prišlo do nekega žanrskega preizpraševanja, ali je to roman, potopis, dnevnik, poetična proza ..., sem si odgovoril, da je to pesem, ena sama velika pesem. In čisto nič drugega, ker sem tudi med pisanjem pripoved doživljal, kot bi pisal poezijo. Vedno je v prvem planu način pripovedi, dostopanje k jeziku, nikoli konstrukcija zgodbe. Mene to ne pritegne, da bi konstruiral zgodbe, zaplete. *Panorama* je še najbolj radikalno napisana na način pesniškega izrekanja. Tu sem popolnoma prepustil glas drugemu, pri tem je bila moja avtorska, pripovedovalska intervencija, še najmanjša. Na neki način sem se odpovedal fabuliranju in se predal pripovedovanju ter tako prepustil glas drugemu, neznanim pripovedovalcem, ki pa so popolnoma avtentični, kar je za književnost lahko pogubno. Po drugi strani pa je bila moja edina skrb, kako na poetični ravni zdržati ta dolgi stavek, kjer bom jaz izginil. Pesem je vedno taka, dobra pesem vedno skrije lirski subjekt. Najbolj avtentične pesmi so tiste, v katerih se prepoznamo, rečemo, to sta On ali Ona, ampak to nista več lirski subjekta, to je pesem sama.

Pungeršič: V vaši pesmi *Pisanje* iz zbirke *Hiša mojega sina* beremo: "Knjiga mora biti brez interesa, ničemur ne sme služiti / ne spoznanju, ne dobroti, ne lepoti, beseda mora stati / sama zase, razkriti mora vso praznino lista, ker bilo je / zapisano, kdor bere, bo prebran, kdor piše, bo zapisan." V pesmi *Zid* iz omenjene zbirke pa zapišete: "Živi zidajo obraze mrtvim /.../" Večkrat poudarjate, da je edini pesnikov kapital dialog z mrtvimi. Prihajajo v vaše sanje?

Šarotar: Ne bi rad mistificiral. Ampak, ja. Kadar intenzivno pišem, je moje notranje življenje tudi bolj pestro, ves čas imam odprto hišo, polno obiskovalcev, tako živih kot preminulih.

Pungeršič: Toda ko govorite o dušah, ves čas hodite po tankem ledu ...

Šarotar: Res je, vendar znam braniti ta teren skozi književnost. To je immanentno literarni prostor, to ni prostor cenene mistificiranja. Mnogokrat se zgrozim, ko odkrijem, da znajo pesniki tudi zlorabiti jezik. Pesništvo je bilo namreč izvirno zapisano temu dialogu z mrtvimi. Če se je ta stik pretrgal, če danes ta sled izginja in se poezijo poskuša racionalizirati, raztrgati to nevidno nit, ki veže žive in mrtve, preteklost in prihodnost, je to epohalni pesniški zdrs. Ta stik mora poezija ohranjati, čuvati in opevati. Kajti prvi krik, glas ali šepet, ki se je izvil iz tišine, je bil pesniški, nič utilitarnega ni bilo v njem, zgolj ljubezen in bolečina, prvinsko petje jezika k svetu. Ta glas je ostal skrit v književnosti, kot skrivnost, lepota, ki se prenaša s pesmijo na pesem, in tako mora ostati. Zdaj vem, kar so spoznali že mnogi drugi, pa nam niso znali ali mogli ali hoteli povedati, namreč vedno obstaja na svetu še neka druga, pesniška resnica. Po Camusu – na svetu sta dve resnici, eno iščemo, druga pa mora ostati za vedno skrita. Ta moj dialog z mrtvimi vedno poteka na literarni način, in seveda se zgodi skozi navdih. Ko pišeš, si popolnoma drug človek, četudi so pogosto zelo dolga obdobja, ko se počutim kot – ne vem, kako to izreči – kot popolnoma običajen človek, kot vsak drug; takrat razumem tudi tiste, ki ne pišejo. Ni potrebe. Celó lahko rečem, da za človeka, da živi srečno in koristno življenje za skupnost, ni potrebno, da je pesnik, ampak za to, da obstanemo kot skupnost, če pretirano rečem, kot civilizacija, pa je nujno, da so na svetu tudi pesniki. Namreč nepredstavljivo je, kakšen bi bil svet, če ne bi bilo na njem nobenega pesnika več; pretrgal bi se stik z izvirom in izročilom, spremenili bi se v mrtve črke na papirju. Tudi danes, ko se ozremo naokrog, bi lahko rekli, saj nikjer ni nič več pesniškega, ker smo poezijo popolnoma

marginalizirali. Pa vendar se vprašajmo, kakšen bi bil svet, če ne bi bilo tukaj nikoli nobenega pesnika? Bi to bil popolnoma isti svet, če ne bi nikoli brali Kajetana Koviča, Gregorja Strniše, Borisa A. Novaka?

Pungeršič: Omenjenim pesnikom lahko dodava še Daneta Zajca, Milana Deklevo, Mateta Dolenca ... O njihovem življenju in ustvarjanju ste spisali scenarije za dokumentarne filme. Ti avtorji so vam duhovno zelo blizu ...

Šarotar: Za vsakega ustvarjalca je zelo pomembna tista najzgodnejša, inkubacijska ali formativna faza, ko se ti tako rekoč dobesedno zgodi poezija. Takrat te zaznamujejo bistveni impulzi, ki te spremljajo vse življenje, mednje sodijo Feri Lainšček, Jani Virk, Mate Dolenc in med mlajšimi Goran Vojnović, Gabriela Babnik, Jure Jakob, Miljana Cunta in še drugi. Tega ne morem skriti, kdo so moji viri, kdo so moji pisateljski sorodniki, kot ne morem skriti svojega porekla, ne morem se znebiti svojega naglasa, to so stvari, ki te zaznamujejo. Vse, kar sem napisal v prozi, se je dejansko najprej zgodilo v poeziji. Vzemimo samo pesniško knjigo *Krajina v molu*; v prvih desetih pesmih sem pravzaprav napovedal roman *Biljard v Dobrayu*. Iz tistih desetih pesmi je čez tri leta nastal roman, ki je nekako zasenčil pesmi, ki so ga ustvarile, a tudi vem, da so tiste pesmi še vedno žive, ker so duša romana. Vse to sem uvidel in ubesedil šele veliko pozneje, ko sem pisal esej *Ne morje ne zemlja*. Tudi v *Panorami* je prvih deset, dvajset strani eno samo poetološko spraševanje, zakaj sploh pisati, kako nastaja jezik. In to iz neke skrajne iztirjenosti, nekega samotnega doživetja ob morju, daleč na Irskem, ko se ti v nevihtni noči, tik pred vesoljnim potopom, sestavijo besede, ki padajo kot frnikole po tleh, v prekrasen mozaik. Jezik vznika iz spomina in iz človekovega občutka, ki sta popolnoma metafizična. To ni samo tesnoba na način psihoanalize, temveč prej melanholijska in nostalgija na način poezije. Iz tega so nastali ti panoramski pogovori v *Panorami*. S prisotnostjo dveh duš, ki se vzajemno nagovarjata. Kot dva, ki se začutita, tudi če ne govorita, obsedita v tišini.

Pungeršič: Pavol Rankov mi je nekoč pripovedoval, kako starejši bralci ob njegovih "izmišljenih" zgodovinskih romanih obujajo lastne spomine ...

Šarotar: To je ta zaumna govorica. Šele književnost pravzaprav vzpostavi preteklost. V resnici preteklost ne obstaja, dokler se pesniško, pisateljsko ne zgodi. Koliko je stvar avtentična, pa je odvisno le od tega, kako empatičen si, kolikšna je tvoja pesniška moč, kako globoko zmoreš. S tem

nevidnim, notranjim prostorom lahko svet vzpostaviš bolj avtentično in prepričljivo od zgodovine. Tako rekoč do podrobnosti natančno. To se je dogajalo tudi meni. Denimo z *Biljardom v Dobrayu*, tudi v *Nostalgiji* so zgodbe, v katerih so se prepoznali tudi drugi in rekli, točno tako je bilo. Seveda preberem vire, veliko in pozorno tudi poslušam, preden začnem pisati, tega ne skrivam. Pa vendar je prav tisto, v čemer se bralec prepozna, iz snovi, kot je domišljija. Nikoli to ni prepisovanje zgodovinskih virov, avtentičnost se gradi v nekih drugih legah. Trdim celo, da čas pravzaprav ne obstaja. To je miselna, abstraktna predpostavka, s katero zgolj definiramo in kalkuliramo trajanje. V času ni ničesar. Obstaja samo notranji prostor, ki od začetka do konca prežema vse čase in tudi vse dimenzije; in mi ga le občasno vidimo, mogoče samo nekaj sekund v življenju, kot izginjajočega in prihajajočega. Tudi ko opazujemo vesolje, pravimo, da vidimo tristo milijard svetlobnih let oddaljen dogodek, recimo rojstvo ali smrt sonca. Torej opazujemo nekaj, kar se je zgodilo tristo milijard svetlobnih let pred tem, ne zdaj v tem trenutku, opazovalec, zazrt v nočno nebo, zre v povsem drug čas, ki obstaja samo zanj, za njegovo notranje oko. Torej obstaja samo neki notranji nevidni prostor, ki je na neki način nespremenljiv, lahko da tudi večni. Z jezikom nagovarjamo ta neskončni notranji prostor. In če ga znamo nagovoriti, dobimo nekaj zelo avtentičnega, v čemer se lahko prepoznajo tudi drugi. Ta notranji prostor si vsi, ki imamo jezik, delimo, kot nebo nad nami.

Pungeršič: Vašo *Panoramo* sami označujete kot pesem, nemara bi jo nekateri uvrstili celo med literarne reportaže. Tudi pri takih žanrih, ki prestopajo polje "čiste" literature, gre za (naivno) iskanje avtentičnosti. Nenazadnje je predlani Nobelova nagrada za književnost pripadla avtorici, ki piše stvarno literaturo.

Šarotar: Ko sem pisal *Panoramo*, sem se zavedal, da hodim po nevarni meji, pa vendar to ni polliterarni tekst, mogoče je hibridni žanr, kot pravite. Edina obramba pred vdorom banalnosti v tekst, če se lahko tako izrazim, je, da sem zdržal skrajno mejo pesništva. To je edini alibi, da je ta knjiga sploh literarna. In tu se znam braniti in zagovarjati, zakaj je to še vedno literatura. Literarna reportaža namreč ni več pesništvo, to je žurnalistika, ta pa hodi v drugi smeri, iz novinarstva proti literarnemu. Jaz pa sem šel iz čiste literature proti nečemu, kar bi mogoče lahko bilo polliterarno. To je bistvena razlika. Ti žanri na presečišču so priljubljeni, tudi jaz jih rad berem, imam pa strašen odpor, če se pisanje približuje tisti točki, ko

izginja novinarsko-reportažna, žurnalistična odgovornost in profesionalnost; kajti potem smo hitro v svetu lažnih novic. Kako kreirati resnico, ki bo intrigantna, šokantna in po drugi strani tudi že pollažna? Novinarstvo je zavezano drugim zunanjim kriterijem, ne zgolj imanentnim. Polje literature moramo vedno znova zagovarjati in braniti. Tudi če se literatura približuje drugim žanrom, v njenem središču ostaja pesem. Ne upam in niti nočem trditi, da je to, kar sem uspel napisati, resnica sveta, zagotovo pa je to njegova pesniška dopolnitev, metafora.

Pungeršič: Je ta vaš "čisti" pisateljski odnos do sveta tudi razlog, da v javnosti niste prisotni kot komentator ali kritik družbene stvarnosti? Z denimo izjemo poetičnega intermezza v *Mladini* z naslovom *Mit o tavajočem muslimanu* kot odziva na begunsko krizo. Je bila takrat presežena skrajna meja, ko ste se počutili poklicanega, da se morate kot človek in pisatelj vendarle oglasiti?

Šarotar: To je bil glas vesti, njen skrajni ugovor. To ni bil niti poskus medijskega komentiranja niti vstopa v publicistiko. To je čisto literarno besedilo in bil sem vesel, da je bilo tako tudi objavljeno. Torej, glas vesti, napisan iz čiste globoke, človeške prizadetosti. Nekako sem se moral oglasiti, ker je bil to zagovor in obramba pesnika v meni. Če lahko o tem govoriš na pesniški način, se je potem treba tudi s telesom postaviti za to, da ta svet ohranimo. Drugače je vse to samo svetobolje brez substance. Pri nekaterih stvareh gre zares, zato smo se Svetlana Makarovič, Draga Potočnjak, Boris A. Novak in jaz s telesi izpostavili, ko so začeli okrog nas dobesečno vleči bodečo žico. To je bil naš radikalni zagovor jezika. To sem tudi poudaril v svoji izjavi, da branimo in ohranjamo dostojanstvo jezika in človeka. Da politika neha izrabljati in posiljevati jezik, da nehamo govoriti o tehničnih ovirah, ampak da stvari imenujemo s pravimi besedami. Ko govorimo o bodeči žici, recimo temu bodeča žica, ne pa tehnične ovire. Če govorimo o nelegalnih prebežnikih, povejmo, da so to begunci. Če govorimo o ekonomski migraciji, povejmo, da ljudje bežijo pred lakoto. To je bila na neki način pesniška gesta in tudi tisti tekst je bil napisan kot apel za povrnitev k avtentičnim besedam.

Pungeršič: Potem verjamete v družbeno, tudi moralno poslanstvo pisatelja?

Šarotar: To je ugovor vesti. Na neki točki vsak človek pride do tega. Ne vem, enkrat vsi pridemo do tega, da smo brez odgovora. Ali bog je ali ga ni.

Vsaka odločitev je na neki način vsiljena. In takrat se oglasi tisti notranji glas, ki spregovori najtišje, a zavezujoče.

Pungeršič: Vendar je pisatelj lahko veliko bolj moralno čist v literaturi kot pa v življenju.

Šarotar: V literaturi, kot pesnik, se pravzaprav etično čistim. V poeziji si popolnoma nedolžen, če pišeš na način empatije, avtentičnosti, ker si nekako odrešen nujnosti moralne obsodbe in etične sodbe. Poskušam pisati tako, da ljudi poslušam in jih poskušam razumeti, nikoli pa dokončno soditi. Medtem ko se v realnem življenju moramo odločati tudi na način moralnih sodb, ne samo etičnih imperativov. Književnost je v nekem smislu lahko čista. Pomislimo samo na *Zločin in kazen* pri Dostojevskem. Kako se tam razreši povsem metafizično vprašanje dobrega in zla? Prav gotovo ne zgolj s formalno kaznijo, temveč šele ob koncu romana, pravzaprav ob koncu vseh dni, splava na plan pesniška resnica, ki sije edino v ljubezni. V realnem življenju pa moramo sprejemati tudi drugačne odločitve. Vem, kako se je težko odločiti in obsoditi. Najtežje pa je stati ob strani, ne reči nič, si zatiskati oči, da se ne bi bilo treba za nikogar opredeliti. Po drugi strani pa smo s tem zelo hitro na polju žurnalizma. Eni časopisi pišejo tako, drugi tako. Dva različna časopisa in dve povsem različni sodbi, mnogokrat tudi obsodbi. Na primer, srbski mediji pišejo, da je Mladić heroj, bosanski nasprotno, slovenski pa zelo nevtralen, na neki način sprejemamo pravno obsodbo. Če bi o tem pisal pesnik, bi verjetno zavzel popolnoma drugačno držo, ampak verjetno je za to še prezgodaj. Preteči bo moralo sto let, da bo nekdo napisal veliko pesem o Srebrenici. Tukaj smo pesniki tudi samo otroci svojega časa. Za to, da bomo o tem, kar se dogaja zdaj, lahko napisali avtentično zgodbo, se bo moral spremeniti naš notranji prostor.

Pungeršič: Govorite o časovnem odmiku. Kaj pa prostorska distanca? Bi pisali drugačno literaturo, če bi živeli v Prekmurju? Konec koncev je bila za vaše pisanje ključna izkušnja oddaljenega otoka.

Šarotar: To so nekakšni tektonski notranji premiki, potresi, na katere nimam vpliva. V Prekmurju sem napisal zgolj tisti prvi že dolgo izgubljeni roman ter nekaj lepih pesmi iz pesniških zbirk *Hiša mojega sina* in *Občutek za veter*. Če ne bi bilo izkušnje otoka in doživetja ljubezni, mogoče ne bi bil pisatelj, zagotovo ne takšen, kot sem zdaj. Ne vem, ker ne gre za zavestne odločitve. Pomembna so bila tista dolga leta izkušnje z otokom, počasnega

potapljanja, vstopanja v nevidni svet, da se je lahko zgodila popolnoma metafizična zgodba. Prekmurje pa je v meni ves čas prisotno, čeprav nisem tam, pravim, da je vedno manj morja in da raste ravnica, ki je edino v meni.

Pungersič: Je naključje, da prihaja iz vaših koncev tudi Vlado Žabot, po pisavi, ki ne priznava konstrukcije zgodbe, vam soroden avtor?

Šarotar: Lahko se samo navežem na prej omenjeno. To je ta prostor, ki je bil tukaj že dolgo dolgo pred nami in je nespremenljiv. Ta prostor podeduješ, naslediš, radikalno rečeno: dobiš ga v dar, da ga čuvaš, poimenuješ in s tihim verzom podariš naprej. Tudi govorico naslediš, ritem, skupaj s tisto globljo in neizrekljivo jezikovno strukturo. Tega ne moreš ne uničiti, ne spremeniti, niti si izmisliti. To je nekaj, za kar verjamem, da se s tem rodiš. Ta prostor je tudi zato tako nespremenljiv, ker tudi če se preseliš ne vem kam, govoriš še vedno samo o njem, pravzaprav vsako leto rajši. Tako je tudi pri slikarjih, četudi so se ali pa tudi ne, selili po svetu, ko so slike postavljene v vrsto, od prve do zadnje, se nenadoma nezmotljivo prepozna slikarjeva poteza, tista nespremenljiva gesta, duša, ki jo je predano in strastno iskal vse življenje.

Pungersič: "Legenda o pogledu, ki sem jo slišal, je morebiti / samo legenda, tako kot postane vsak pogled, / ki ga poskušamo ujeti v besede, legenda. // Razlika med pogledom, ki še ni opisan, / ter podobo, ki je že udejanjena, bodisi v besedi / ali sliki, je neopisljiva, tako rekoč neulovljiva." Naj bojo ti verzi iz *Krajine v molu* izhodišče za vprašanje o vašem fotografskem pogledu, ki zaznamuje tudi vašo pisavo. V kakšnem odnosu sta ta dva vaša umetniška registra?

Šarotar: Pravzaprav je bila mogoče fotografija tudi pred književnostjo. Če se znova navežem na otroštvo; nisem zapuščen, zanemarjen otrok, nisem odraščal recimo v hladni družini, prav nasprotno, vendar književnost pri nas ni bila nekaj samoumevnega. Moji starši niso bili ne književniki, ne profesorji, ne učitelji. Mama in oče sta delala v tovarni Mura, hodili smo na morje in na smučanje, živeli smo v bloku in k temu življenjskemu slogu so posredno spadale tudi knjige, ki so morale zapolnjevati police v omarah; knjige so v tistih časih po blokkih, šolah in tovarnah, tako rekoč na metre prodajali akviziterji, ki so hodili od vrat do vrat, tako smo imeli doma vse mogoče knjižne zbirke v rdečih, belih ali pisanih platnicah, ki so v otroku morale vzbujati zanimanje, strah in spoštovanje ali pa preprosto odpor.

Knjige so bile prisotne tudi prek starega očeta, pri njem je bila knjižnica madžarskih knjig. Tam so domovale v veliki hiši tudi knjige, ki jih nisem razumel, hebrejske, madžarske, nemške, ki jih nisem bral, le gledal sem njihove debele hrbte, saj jih nisem razumel. In tudi odraščal sem ob prisotnosti jezika, ki ga nisem razumel. Stara starša sta se pogovarjala v madžarščini, kadar nista hotela, da bi ju razumel. Bili smo zelo povezana, vendar povprečna soboška družina. So pa bile vzgib za lepo vedno slike. Vedno sem bil rajši veliko sam in tiho, v nekem brezdelju, gledal pa sem podobe. In moj prvi izraz je bil, da sem fotografiral. Doma sem imel v kleti temnico, kjer sem razvijal fotografije. V tistih letih je bilo to v Soboti drago in tako rekoč nedostopno, tako mi je mama v Bratislavi kupila prvi povečevalnik in opremo za temnico, fotografski papir smo pozneje kupovali na Madžarskem. In tudi zdaj, ko sem v zrelem obdobju znova odkril fotografijo, točno vem, kaj in zakaj fotografiram. Prekršil sem tabu, zdaj fotografiram tudi duše. Duša ni samo izmišljaja, ampak jo je v posebnem trenutku izpostavljenosti mogoče tudi videti. Ne vem, ali to vidi vsak, mogoče so spet to samo moje notranje korespondence med tem, kar je v meni, in tem, kar je zunaj. Tako kot oblika, ta duša, biva na fotografiji, sem prepričan, da na isti način mora bivati tudi v literaturi. Saj se kdaj zgodi, da avtor izsili knjigo, čeprav v njej ni nič, tako kot je tudi mnogo besed napisanih v verzih, ampak v njih ni nič. Ključno je, če to lahko prepoznaš ali ne.

Pungeršič: Odpirate vprašanje literarnosti besedila. Kako jo je sploh mogoče presojati, ocenjevati?

Šarotar: To prepuščam drugim. Vzpostavil se je cel znanstveni sistem, ki proučuje literarnost in zunajliterarno resničnost, a takšen sistem se lahko ukvarja z literarnostjo na takšen ali drugačen način, ampak to, da se v pesmi skriva duša, do tega znanost preprosto nima dostopa. Verjamem, da so mnogi zelo prosvetljeni, senzibilni in globoki bralci, lahko hkrati tudi znanstveniki in literarni kritiki. Vem pa, da je mnogo takih, ki nikoli niso doživeli te literarne, globoke pesniške izkušnje, ki ji lahko rečemo tudi ustvarjalna izkušnja, brez tega uvida pa se pesmi preprosto ne moreš približati.

Pungeršič: Temu vašemu razmišljanju lahko pritrdim z doživetjem iz bralnega kluba, v okviru katerega smo brali vaš *Biljard*. Na sploh so bili romanu bralci naklonjeni, vendar je izrazito izstopal odziv bralke – pesnice, ki je v knjigi prepoznavala ne le poetičnost, temveč, kot pravite, dušo ...

Šarotar: Tudi za roman *Panorama* sem bil prepričan, da ne bo imel bralcev, ker moraš imeti zanj poseben občutek, ampak se je izkazalo povsem drugače. Takšen bralec lahko reši poezijo. To je zelo blizu judovski legendi, ki pravi, da mora biti na svetu ves čas vsaj šestintrideset pravičnikov, *cadi-kov*, ki ohranjajo stik z jezikom, s tradicijo in z Bogom, četudi samo eden umanjka, skupnost razpade. Kajti ko skupnost ostane brez mita, se ljudje odtujijo in izgubijo tudi stik z Bogom. Zato mora na svetu ves čas prebivati vsaj šestintrideset pesnikov, da ohranjajo jezik in njegovo skupnost.

Pungeršič: V slovenski prostor ste na svojski način vnesli judovsko tematiko. Snov se je morala dolgo gnesti v vas, *Biljard v Dobrayu* je bila vaša sedma knjiga. Terjala je tudi soočenje z družinsko travmo, knjigo posvetite staremu očetu, "ki o tem nikoli ni govoril".

Šarotar: Res se pri nas o tem ni govorilo, ne doma ne v mestu. Seveda smo pa vsi vedeli, da je stari oče imel še pred nami družino, ki jo je izgubil v holokavstu. To ni zgodba o nekom, ki ga jaz nikoli nisem srečal, prav nasprotno, dolgo sva živela skupaj, imel sem sedemnajst let, ko je stari oče umrl. Lahko bi rekel, da je pisanje moj dolg ter da sem glas in vest družine. Ampak o tem sem prvič spregovoril šele v sedmi knjigi, ko sem uvidel, da je to moja zgodba. Če nimaš svoje zgodbe, lahko pišeš novinarske članke, reportaže, poljudnoznanstvene tekste. O soboških Judih bi lahko tako napisal veliko več, vendar se oglašam na popolnoma drugačen način, na način pesništva in literature. Zgodba me je nagovorila tako, da me je ubranila revanšizma, obsojanja in popravljanja krivic, hvalabogu v mojih knjigah ni nič od naštetega. Za to sem poeziji še danes hvaležen. Napisal sem literarno delo, ki je po mojem čisto in žari na način duše. V Soboti je bila knjiga velikodušno sprejeta in še danes živi med bralci, kar je najpomembnejše.

Pungeršič: Kaj pa vam pomeni stik s tujimi bralci? Vaše knjige so vedno bolj prevajane in tudi nagrajevane; *Panorama* je v Mehiki pravkar prejela nagrado César López Cuadras za najboljši roman po izboru bralcev, bila je tudi nominirana za dublinsko nagrado ter izbrana med osem najboljših angleških knjižnih prevodov leta 2017 ...

Šarotar: Nikoli ne smeš podleči temu, da prodajaš knjigo. Ampak da pripoveduješ svojo zgodbo. Med številnimi nastopi po svetu me še nihče ni vprašal, kakšna je moja cena, ali imam nagrade, dobre kritike, ampak

samo od kod sem in kakšna je moja zgodba. In jaz stojim za knjigo in za svojo zgodbo. Moje knjige krožijo brez marketinških strategij, brez velikih distribucijskih kanalov, izključno prek stika z bralci in kritiki. Za to pa je ključno, da imaš svojo zgodbo.

Pungeršič: Pri predstavitvi *Panorame* ste rekli, da imate občutek, da se je s to knjigo šele zares začelo ...

Šarotar: Že med pisanjem sem slutil, da bo ta knjiga spremenila tudi mene, in zdaj vidim, da ni spremenila zgolj mojega urnika, marveč veliko več. *Panorama* je vzpostavila nov red do tradicije in do mrtvih in vsako uspelo umetniško delo naredi prav to. Mislim, da sem prepoznavno vzpostavil in pretihotapil v prostor neko drugo tradicijo, ki sem jo slutil predvsem pri Stasiuku in Sebaldu.

Pungeršič: Ste se na novo izumili?

Šarotar: Na neki način sem se ponovno rodil. Vedno je vprašanje, kako globoko lahko greš. Že v *Potapljanju na dah* sem zapisal, da se moraš spustiti vse do tiste meje, kjer ti zmanjkuje kisika, saj se šele tam, na tisti nevidni meji, nekaj zares zgane. Zdaj sem prišel do tja, ko mi je zmanjkalo kisika. Zdaj se bom moral obrniti, da se nadiham, da bom lahko napisal ne boljšo, večjo knjigo, ampak da bi pravzaprav napisal svojo drugo knjigo.

Pungeršič: Ste prispeli domov?

Šarotar: Tako je. Saj *Panorama* se tako zares konča, pripovedovalka izstopi z vrečkami s tramvaja in nadaljuje peš proti svojemu znova najdenemu domu v Antwerpnu in pripovedovalec nadaljuje sam dolgo tavanje proti domu. Kaj se je zgodilo, ko se je Odisej vrnil domov? Nič ni bilo več tako kot dotlej. Dom je, ko ga znova najdeš, na neki način vedno požgan. Dom je vedno iskanje izginulega, metafizičnega. Ko sem pisal knjigo, sem izpovedal usode vseh, ki so ostali brez domovine in so bili primorani iskati nov dom. Med njimi so tudi zgodbe o ljubezni, spominu in preživetju, čeprav so to strašne, najbolj žalostne zgodbe.

Pungeršič: Kako pa te vaše pisateljske levitve spremlja vaša družina? Predstavljam si, da gre za tektonske premike v vas ...

Šarotar: Doma imam neskončno podporo, zaledje, da lahko sploh pišem. Na neki način pa, kar zdaj prepoznavam, svoj dolg pripovedovanja nehote prenašam na otroke. Tako kot so nekoč želeli z molkom zaščititi mene, s tem, da doma in tudi v mestu nismo govorili o tej veliki temeljni temi, ki so mi jo prav zato naložili z molkom, in o kateri moram pisati, saj sem se v tem prepoznal, ker tega nihče drug ne more opraviti namesto mene, tako zdaj tudi jaz poskušam obvarovati svojo družino. Živimo zelo vsakdanje življenje, imam lepe in zadovoljne otroke. Ampak otrok nočem zadolžiti z zgodbo, da *smo* zato, ker je bil holokavst. Če ne bi bilo holokavsta, ne bi bilo nas. Mogoče pa ravno zato, ker pripovedujem, spet prenašam dolg, da bodo morali nekoč, ko mene več ne bo, moji vnuki spet iskati smisel.

Pungeršič: So pa vas otroci spodbudili, da ste napisali tudi lutkovni predstavi ...

Šarotar: *Mali ribič* so zgodbe, ki sem jih pripovedoval sinu pred spanjem. *Železna gora* je iz otroške pesmice, ki sva si jo izmislila. Zdaj pa imam mlajšo hčerko, ki me že od poletja nagovarja, naj ji napišem zgodbo, ki bi jo sama ilustrirala.

Pungeršič: Za otroškega pisatelja je zelo pomembno, da je v stiku z otroškim svetom, ko ga izgubi, ne more več pisati literature za otroke.

Šarotar: Pesniki najdlje ohranijo otroka v sebi, ampak otroški glas v meni je potihnil, ko sem napisal *Biljard v Dobrayu*. Še vedno čutim, da imam zelo otroško dušo, vendar je na neki način stara.